

SON DÖNEM OSMANLI DÜNYASINDA İÇTİMAİ İMTİZACA VE İDARI İNİSİYATİFE BİR ENGEL: MÜSKİRAT MÜPTELALARI

Ercüment TOPUZ*
E-mail: ercumenttopuz@yyu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9458-1384>

Citation/©: Topuz, E. (2020). Son dönem Osmanlı dünyasında içtimai imtizaca ve idari inisiyatife bir engel: Müskirat müptelaları. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, 51-65.

Öz

Müskirat müptelalığı, ferdin ihtiyarını, toplumun imtizacını ve devletin ayıklığını ayartan bir hastalık olarak görülmüştür. İnsanın bilme ve eyleme faaliyetlerini, ifrat ve tefrit dizgelerinde gezindiren müskirat müptelalığı, kendilik bilincinde meydana getirdiği bölünme ile cinnete ve şiddete kapı aralamış kendinden başlamak üzere en yakınlarına bile zararı meşrulaştırmıştır. Bu meşrulaştırım, kendilik bilincinin belirtecini teşkil eden başkalarıyla birlikte olma ilkesini de ihlal ederek birlik ülküsünün mütekamil formu olan toplumda tehdit etmiştir. Fert ve toplum sağlığını tehdit eden müskirat müptelalığına, devlet ayıklığının temsilcileri olan amir ve memurlarının da bulaşması durumunda, idari inisiyatif halkın hukukuna göre iş görmemiş ve yerelde devlet olma olanağının ortadan kalkmasına kapı aralanmıştır. Bu araştırma zikredilen başlıkların nasıl müskirat müptelalığıyla ber-heva edildiğine odaklanmış ve bahse konu tablo, dönem vesikaları ve vakanüvislerin kaleme aldıkları tarihler başta olmak üzere araştırma eserlerden faydalanılarak somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ferdi, İçtimai, Devlet, Osmanlı, Müskirat.

AN OBSTACLE TO SOCIAL ADAPTATION AND ADMINISTRATIVE INITIATIVE IN THE LATE OTTOMAN WORLD: ALCOHOLIC BEVERAGES ADDICTION

Abstract

Alcohol addiction is seen as a disease that threatens the will of the individual, the adaptation of the society and the soberness of the state. Alcohol addiction, which is a

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

habit that moves people's knowing and acting activities in their extremes, has opened the door to insanity and violence with the division it has created in the self-consciousness and has legitimized the damage even to the closest ones. This legitimization also threatened society, the ideal form of the mature of unity, by violating the principle of being with others, which constitutes the marks of self-consciousness. When alcohol addiction, which threatens the health of the individual and the community, also infected some officials and executives who are representatives of the state sobriety, administrative initiative could not work according to the law of the people, which also opened the door to the elimination of the possibility of statehood in the local area. This research focused on how the aforementioned titles were destroyed by alcohol addiction, and the picture in question has been tried to be embodied by making use of the studies, especially the period documents and chronicles written by historiographers.

Keywords: Individual, Social, State, Ottoman, Alcoholic beverages addiction.

Giriş

Müskirat; Arapça “sarhoşluk, mestlik” (Sami, 1327, s.768) anlamlarına gelen “sekr” kökünden türetilmiş olup “sarhoşluk veren, mükeyyifata mucib” (Sami, 1327, s.1444) içkiler kümesidir. Vasat üzere işgören insanı ifrat ve tefrit arasında gezindiren keyfiyeti dolayısıyla belli kültürel havzalarda sakınılması gereken bir tüketim ürünü olarak ön plana çıkartılmıştır. Mezkûr keyfiyet, kişiyi kendiliğinden soyundurduğu için insani bir zaruriyet olan toplumsallaşmanın teşkilini de tehdit ve tehir etmesi, “müskirat”ın içtinab edilmesi gereken bir içki bileşkesi olmasına neden olmuştur. Bu hassasiyet dolayısıyla kelimeye mesken meyhanelerin ve kelimeye misafir mey-keşlerin, ilahi emir/yasaklar ve beşerî kaide ve kurallarca kısıtlandırıldıkları veya tamamen yasaklandırıldıkları bilinmektedir.

Tabiattaki sirkülasyonun çeşitli bitkilerde meydana getirdiği mayalanmanın ilk insanlardan itibaren bulunduğu rivayeti, müskiratın tarihçesini insanla çağdaş kılmaktadır. İnsanlığın ilk beşiklerinden olan Mezopotamya sakinlerinin, müskiratın üretimine ve tüketimine yönelik uygulamaları ve bu tespitin eski ve yeni ahitçe de teyid edilmesi bu tür ürünlerin tarihi arka planın derinliğinin önemli temsilidir (Bozkurt, 2000, s.455). Millattan sonra mezkûr coğrafyanın alışkanlıklarını tevhid eksenli ilahi bir dizge üzerinden güncelleyen İslam dini de müskiratın üretimini, tüketimini ve ticaretini “haram” kategorisine dâhil ederek müntesiplerini bu maddeden men’ etmiştir. Müskirat müptelalarını veya meyl edenlerini ise had ve tazir müeyyideleri kapsamında cezalandırarak ferdi sihhati temin ve içtimai istikrarı teyid etmeye çalışmıştır.

İslam şeriatını kendilerine şiar edinen devletlerin de müskirata yaklaşım tarzları “haram” hususiyetine göre şekillenmiştir.¹ Aynı devletler, dindaşları dışındaki tebasının müskirata yönelik üretim, tüketim ve ticari alışkanlıklarını da yine şiar edindikleri şeriatin ölçülerine göre tahdit ve tayin etmişlerdir. Zimmi hukuku çerçevesinde tahdit ve tayin edilen ölçüler, zamanın şeraitine ve şarinin siyasi ve iktisadi durumuna göre kısa sürelerle de olsa zaman zaman esnetilmiş veya katı kurallara tabi tutulmuştur (Topuz, 2019, s.409).

Kurumsal tercihlerinde İslami kaide ve kuralları da dikkate alarak gerçekleştiren devletlerden olan Osmanlı Devleti’nin de müskirata yaklaşımı, tercihlerine mutabık bir tarzda şekillenmiştir. Kuruluş dönemi alışkanlıklarının aşiret temelli olması, kitabi İslam (fıkıh) ile olan alış veriş saydamlaştırdığı, bu durumun da müskiratın kullanımını köreltmediği rivayet edilmiştir. İstanbul merkezli Roma İmparatorluk mirasının Osmanlı Devleti’ne devriyle birlikte kitabi İslamın galib psikolojiyle tanzim gücünün gittikçe artırıldığı ve Mekke, Medine başta olmak üzere Bağdat, Şam, Kahire gibi İslam merkezlerindeki fıkhi geleneğin tevarüsüyle mezkûr pozisyon pekiştirildiği bilinmektedir. XIX. yüzyıla birlikte ise; hazza dayalı hissiyatın mezkûr tefekkür dünyasıyla iltisaklı ilhamından değil de Hristiyanlığın eleştirisinden devşirilen aydınlanma düşüncesiyle irtibatlı ilhadından kaynaklanan sistematığı, kendisine hedef tayin etmesiyle devletin müskirat karşısındaki tutumlarında belirgin değişimler gündeme gelmiştir (Topuz, 2019, s.416). Bu tür gelişmeler ve tercihler müskiratın Osmanlı dünyasındaki üretimini, tüketimini ve ticaretini etkilemiştir.

Müskiratın Men’ine Bir Neden: Şiddet, Cinnet ve Cinayet

Yaşamın idamesi itidale istinad ettiğiinden dolayı iaşenin güvenliğini temin için teşkil olunan devletlerin istikrarı da iktisadi davranış biçimleriyle kurduğu kolerasyonun şiddetine göre şekillenmiştir. İfratı ve tefriti tenkil edip vasatı tecviz eden bu davranış biçimi, müskirata menba’ olan yiyecek ve içeceğin tüketimini, üretimini ve ticaretini vasat kabul edip helal kılarken bu yiyecek ve içeceklerin mayalanması ile ortaya çıkan müskiratın istimalini, istihsalini ve alışverişini ise farklı ve aşırı bir form görerek haram kabul etmiştir. Böyle bir tasnifte teşvik ve tenkil tercihinin sebebi ise mayalanmanın mamül olan müskiratın sekr özelliğinden kaynaklı davranış bozukluklarına ortam hazırlaması olmuştur.

---

¹ Haram, maslahata sedd mefsedete sebep olan eylemlerdir. Fesadın tasfiyesi ve failinin tasaffisi için fıkıhta üç basamak söz konusu olmuş bunlar sırasıyla; zaruriyet, haciyat ve tahsiniyyattır. Her üç halin tesisinden maksat dünya ve ahiret iyiliği içindir. Müskiratın men’inde bu bağlamda değerlendirilmektedir (Dönmez, 2003, ss. 82-83).

İradeyi² ve ihtiyarı³ felç eden müskirat kaynaklı ortamın, fizyolojik ve psikolojik yetilere ket vurarak kısa soluklu şahsiyet bölünmelerine (Evren, 2004, ss. 112-115) neden olduğu bu geçici kendilik karmaşasının da sosyolojik bağlamda kalıcı hasarlara ortam hazırladığı Osmanlı arşiv belgelerine yansımıştır. Bu bağlamda ilginç bir örnek fıkhî kaide ve kurallar üzerinden adaletin savunusunu yapmak üzerine yetiştirilen suhte sınıfının müskirata meyl etmeleri ile ortaya çıkan sonuç olmuştur. “Esedullâh b. Seyyid Ali nâm müteseyyid sûhteler ile Yûsuf b. Mahmûd ve Ahmed b. Mansûr ve Mehmed b. Velî nâm sûhteler ikindüden sonra sarhoş ve âlet-i harb ile Silivri çarşûsı'nda ba'zı Yahûdî ve Nasârânun kiminün çalması ve takyesin ve kiminün bıçağın ve kiminden hamr akçasın isteyüp ve ba'zı Müslimânlar da ihâlâ iderken çıkup İstanbul cânibine müteveccih olup kasaba-i mezbûre makabirinün civârında Ayazma yanında Sarandaloz nâm zimmîyi yapışup, soyup katl eylemek istediklerinde mezbûr zimmî feryâd itdükde etrâfda olan ehl-i hırfet ile kasabadan dahı niçe Müslimânlar ve zimmîler varduklarında mezkûrûn sûhteler ok atup kılıç ve bıçak çeküp kasaba-i mezbûre câbîsi Velî nâm kimesnenün Ali nâm kulın ok ve bıçak ile urup katl id (mişlerdir)...” (3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993, s. 402). Haksızlığa hukuki bağlamda kalkan olacak kadı adaylarının adaletsizlik iddiasıyla kıyama teşebbüs ettikleri dönemlerde sarhoşluk hallerinde bulunanların bu iddianın savunusunu değıilde adaletsizliğin bizzat temsilcileri olmaları müskiratın neden olduğu şahsiyet bölünmesinin şiddet ve cinnetle sonuçlanabileceğini göstermiştir.

Şiddeti kolaylaştıran müskiratın, kazalara mahal olduğu da malumun ilamıdır. XIX. yüzyılda devletlerarası ticaretin yoğunlaşmasıyla Marmara denizindeki gemi trafiğinin artması bölgedeki ulaşımın daha dikkatli bir şekilde icrasını zaruri kılmıştır. Ancak ulaşım teşne tekne sahiplerinin müskirata meyilleri özellikle gece saatlerinde karşıdan karşıya geçişleri tehlikeli bir hale getirmiştir. Bu durumu tebyin edecek en önemli temsil Tanzimat Fermanı'yla birlikte anılan Mustafa Reşid Paşa'nın oğlu aynı zamanda Abdülmecid'in damadı sabık Hariciye ve Hazine-i Hassa Nazırı Ali Galib Paşa'nın sarhoş bir tekne sahibinin kollarındaki ölümü olmuştur. A. Cevdet Paşa bu temsili şu şekilde tasvir etmiştir. “Dâmâd-ı şehriyârî Ali Galib Paşa reb'ülevvelin yirminci cuma günü araba ile Büyük-dere'ye ve andan Fındık-suyu'na gidip orada akşam taâmını ettikten sonra gece saat dörde karib avdet ile Büyük-dere'ye gelirken arabası devrilmek gibi bir muhatara savuşdurarak Büyük-dere'ye gelip üç çifte kayığa râkiben avdet etmiş ve havanın mağmum ve kayıkçıların sarhoş olması hasebiyle Yeni-köy'ün üst tarafında vâki' tabye hizâsında kayık bir İngiliz vapuruna çatıp devrilmiş olduğundan pek âla yüzgeç olan hamlacısı Paşa'yı çıkarmak

---

2 İrade, insanın fiziki ve psikolojik ihtiyaçlarından neşet eden yapma isteğine koşullandırılmış bir tercihtir (Çağırıcı-Hökelekli, 2000, s. 381).

3 İhtiyar, birkaç şey arasından birini bilinçli olarak ve gönül rızasıyla yapma veyahut yapmamayı ifade eder (Apaydın, 2000, s. 575).

isteyip ancak Paşa ana pek sıkı sarılmış olduğundan ikisi birlikte batmışlar. Bu arada Şevki nam uşağı dahi beraber gark olmuş.” (Cevdet, 1960, s. 69)

Müskirat müptelaları, muhataplarının ölümüne veya bunlarda fiziki hasarlara veya psikolojik travmalara ortam hazırlamamışlar aynı zamanda kendilerine de zarar vermişlerdir. Cabi tarihinde “İlâkin birkaç gün akdem paskalaya olmağın, Çengel Karyesi’nde bir sarhoş kâfir, kendüsünü piştob ile urup helâk ettiği” (Cabi, 2003, s. 432) beyanı gibi birçok veri dönem kaynaklarınca zikredilmiştir. Hakeza arşiv belgelerine de bu tür hadiselerin yansıdığı örnek vesikada görülmektedir. “Sokr haliyle yedinde bulunan sağır bıçak ile kimesnenin men’i olmaksızın kendisini darb u cerh iderek müteessiren helak olmuş ve mersumun varisleri dahi madden katlden dolayı kimesneden da’va ve nizaları olmadığı huzur-ı şer’ide irad ve ityan etmiş-lerdir” (A. MKT.UM. 2/17).

Kısa soluklu şahsiyet bölünmesinin, şiddeti veya cinneti meşrulaştıracak davranış bozukluklarına sebebiyet verdiği, bunun sonucunda cinayetlerin, tecavüzlerin, kavgaların ve hakaretlerin artışına ortam hazırlandığına ilişkin birçok temsil, konunun zaman aralığını teşkil eden XIX. yüzyılda mevcut olmuştur. Bu tür hadiseler aileden başlamak üzere ortak yaşam alanlarını teşkil eden mahallenin ve şehrin düzenini hatta millet sistemi olarak tesmiye edilen hoşgörü kültürünün devamlılığını tehdit ettiği gibi devletin ayıklığına eşlik eden amir ve memur sınıfının da yönetme kabiliyetini felç etmiştir. İctimai olanın imtizacını tehlikeye atan ve idari alanın inisiyatifini körelten bu tür tehditler, İslam hukukunun müeyyidelerinden olan had ve ta’zir uygulamalarıyla tenkil ve teskin edilmeye çalışılmıştır (Ahmed Cavid, 1998, s. 203).

Aile İçi Şiddete Bir Neden: Sarhoşluk

Osmanlı Devleti’nde toplumsal alanın imtizacı, iktisadi olanın istihali ve siyasi sistemin istikrarı toplumun en küçük birimi olan ailenin sihhatine istinad etmiştir (Kınalızade, 2014). Bu istidalde önermenin cüzünü teşkil eden ailenin kurucu bir unsur olarak görülmesi, devletin bu kuruma ayrı bir ehemmiyet atfetmesine neden olmuştur. Böyle bir hassasiyet dolayısıyla bu kurumun kuruluşu muayyen müdahalelerle teşvik edilmiş (DH. MUİ. 49/25)⁴ istikbaline meydan olan doğum hadiselerindeki sıradışlıklar taltif edilmiş (C.BLD. 85/4229) ve bu sürece ket vuran çocuk düşürme teşebbüsleri ise belli tehditlerle men’ edilmeye çalışılmıştır (C.DH. 242/12099)⁵.

4 “Düğün ve cihaz masrafları israfatının ahali üzerinde hasıl ettiği tesirat ve mazarratın izalesi zımında bir komisyon teşkiline mübaderet olunduğuna...”.

5 “... ahali ve ibadin kesret-i vefretille hasıl olageldiği zahir ve bahir iken memalik-i mahruse-i asitane-i şahane ahalisinden ba’zıları .... badi’-i killet-i nesl-i beni adem olan iskat-ı cenin madde-i kerihesini irtikab etmekte olup bu durumun men’i hakkında emrin kadı ve naiblere yazıldığı...”.

Varlığını, ailenin istikbaline istinad ettiren devlet, yukarıdaki hassasiyeti dolayısıyla aile içi ilişkilerin kargaşaya ve kavgaya sürükleyen sekr hallerini ve hadiselerini önlemek amacıyla da belli müeyyidelere başvurmuştur. Müskirat müptelalarının aile içi şiddete sebebiyet verdikleri zaman devlet, suçun şiddetine ve meydana getirdiği psikolojik travmaya göre yaptırımlarını çeşitlendirmiştir. Bu müeyyideler, sürgün, küreğe konma, idam ve prangaya vurma gibi cezalardan oluşmuştur.

Hicri 1204 tarihli belgede aile içi şiddete sebep olan “divan-ı humayun çavuşlarından Hüseyin Çavuş’un oğlu yine divan-ı humayun çavuşlarından Hasan Çavuş (un) şarib-ül-hamr olup sekran olduğu halde zevcesini kiçe ile daima darb -ittiği- (C.ZB. 16/786) ve mezbure (kadın) dahi harik (yangın) var deyu sayha (çığılık) ile komşuları bi-huzur etmekle” (C.ZB. 16/786) bu duruma müdahil olan komşuların da tahkir edildiği (mezbur Hasan’a pend u nush eylediklerinde herbirlerine itale-i lisan ile şütum eylediğinden) ve müskir müptelasının fiil-i şeniası bunlarla sınırlı kalmayıp mahallenin gençlerine sözlü ve fiziki sarkıntılık yaptığı da belirtilerek (... bazı etfal-ı müslimine dahi fiil-i şeni’ kasdıyla taaruz eylediğini) bu tür irtikapların ailenin istikbalini iptal, içtimai imtizacın imkanını iskat ettiği gerekçesiyle bahse konu olumsuzluklara meydan veren kişi Bursa’ya sürgün edilmiştir.

Müskiratın etkisiyle aile içi şiddete sebep olan sarhoşların sürgün edilmesine ilişkin müeyyideye bir diğer örnek ise parçalanmış ailesini bir araya getirecek bahanelere tevessül etmek yerine boşanmış olduğu eşine fiziksel şiddet uygulayan ve hakeret eden Süleymaniyeli a’ma Mehmed’in tavrı olmuştur. “Zevce-i mutallakasını darb etmesinden dolayı seeleden Süleymaniyeli a’ma Mehmed’in tefevvühat maddesinden dolayı mahkumiyeti ve memleketine matrudiyeti mesbuk olduğu anlaşılmasına binaen bu gibi tardı tekerrür idenler hakkında şura-yı devlet karar-ı ahirine tevfikan ba’dema avdetine meydan verilmemek üzere merkumenin yine memleketine defi’ ve i’zamu idare komisyonunca bi-t-tensib merkume İskenderun tarihiyle ....” (C.ZB. 450/113.) memleketine sürgün edilmiştir.

“Kağıthane’de mukim Debreli Osman oğlu Vehbi Çavuş’un saika-ı sekrle zevcesi Feraiye’yi keser ile kolundan cerh eylediğine” (DH.EUM.AYŞ. 61/33) dair Beyoğlu müddei umumiliğine tevdi olunan hadisede de belirtildiği üzere sarhoşluk halinin geçici düzeyde şahsiyet bölünmesini hangi düzeye taşıdığıнын somut bir temsili olmuştur. İradeyi felç ve ihtiyarı kör eden sarhoşluğun etkisiyle yaşanan şiddet hadiseleri bunlarla sınırlı olmayıp, aile içi hizmetle mükellef cariyelerin ölümüyle sonuçlanan hadiselere de meydan verdiği dönem vesikalarına yansımıştır. Eğin kaymakamı Reşad Bey’in sarhoşluk haliyle evinde hizmetli dört köylü kızına fiziksel şiddet uygulayıp birisinin ölümüne sebebiyet vermesi mezkûr vesikalardan birisidir. Zikrolunan hadise belgede şu şekilde beyan edilmiştir: “Reşad Bey hanesi hudmet-ı dahiliyesinde istihdam eylemekte olduğu dört nefer köylü kızları sekr haliyle evde darb eylemesinden naşi bunlardan yedi yaşında Zeliha nam kızın te’sir darb ile vefat eylediği haber verilmiştir.” (DH.MKT. 224/79).

Bu tür cinayetlere sebebiyet veren bazı mücrimlerin de cezai müeyyidelerini yumuşatmak maksadıyla sarhoşluk bahanesine başvurdukları Hicri 1271 tarihli belgede belirtilmiştir. “Dökmeci Panayot’un sekr halinde sağır oğlu Yorgiyi denizde yıkarken gark ve telef ettiği olduğu haber verilmesinden naşi mersum ahz u girift ile lede-l-istintak .....mersumenin inkarı üzerine bunda dahi kizbi meydana çıkıp şu hallere nazaran keyfiyetin kasden vuku’ mertebe-yi tahkikata varmış olduğundan ve bu makulelerin emsaline ibret-i müessire olmak üzere” beş sene pranga ile tedib edilmesi kararlaştırılmıştır (A.MKT.MVL. 69/39.).

Klasik devlet geleneğinin sürdürülebilirliği aile, şehir ve devlet arasındaki denklemin doğru orantılı bir şekilde kurulmasında gören Osmanlı siyasal düşüncesi, aile kurumunun sıhhat ve istikbaline ilişkin tehditlerin tenkili noktasında hem teşrii ve hem de icrai noktada yukarıda zikredilen örneklerde görüleceği üzere önlemler almışlardır. Aynı hassasiyeti, toplumsal imtizacın müşahhas formatı olan şehrin düzeninde ve bu düzene öngörülebilir bir hayat ve yaşam hakkı tayin ve tahsis eden devlet değirmeninde de göstermiştir.

Toplumsal İmtizaca Bir Engel: Sarhoşluk

Osmanlı siyasi düşüncesi, “nizam-ı aleme” koşullandırılmış telkinlerin tevillerinden teşkil olmuş bir nasihatname külliyatı gibidir. Hikmet-i nazari ve ameli olarak tesmiye edilen bu külliyatta, fert-aile, topluluk-toplum ve siyaset-devlet şeklinde tasnif edilmiş doğallığın bir-aradalığı/tümdeşliği bunların kendi mesuliyetlerinin ve birbirlerine karşı mükellefiyetlerinin yerindeliğiyle mümkün olabileceği vaz’ edilmiştir. Bu modelde fert ve ailenin bir ve birlikteliği; itidal üzere davranmasına, topluluğun ve toplumun insicam ve imtizacı; ittihad ve ittifak ile hareket etmesine ve böyle bir tablonun vahdetinin de devletin adalet üzere iş görmesiyle mümkün olacağı bildirilmiştir (Kınalızade, 2014). “İtidal”, “ittihad/ittifak” ve “adaletin” izdivacından toplumsal imtizac ve siyasal istikrar doğmuştur.

Coğrafi, dini, kavmi vb. farklılıklara ev sahipliği yapan Osmanlı Devleti, çok çeşitli toplumsal yapının imtizacını, mezkur ittihad ve ittifakin irtifasına göre şekillendirmiş ve bu doğrusal deneyimin basamaklarını ise müsamaha ve tahammül kültürüne istinad ettirmiştir. Müsamaha müslümanların mesuliyetine, tahammül ise gayrimüslimlerin mükellefiyetine tevdi ve tevcih olunmuş gibidir. İtibari olarak millet-i hakime ve millet-i mahkume tasnifinin tarifine temel teşkil eden bu tevcihat birarada yaşamanın önemli bir kaynağıdır. Müslümanlar (Millet-i hakime) İbrahimi bir dinin temsilcilerinden biri olan ancak daha sonra dejenere olduğuna inandıkları Hristiyanlığa ve müntesiplerine bunların tahammül mükellefiyetine göre müsamaha gösterecekler, Hristiyanlar da uydurulmuş bir din olarak gördükleri İslamiyete ve müntesiplerinin müsamahalarına karşılık kendi gelecekleri için tahammül edeceklerdir. Müslümanın müsahaması ve Gayrimüslimin tahammülü toplamından toplumsal imtizacın hasıl olduğu iddia edilebilir. Böyle bir kültürün tesisi ise fert-toplum ve devletin ayıklıklarıyla mümkün olacağı malumun ilamıdır. Dolayısıyla ferdin ve ailenin ayıklığını ayartarak bunların itidal üzere davranış biçimlerine ket vurup acziyete ve tecezziyete neden olan müskirat müptelalığının, toplumsal imtizacı da hedef alan

ortamlara kapı aralaması devletin yarınlarına ilişkin korkuyu katmerlemiştir. Topluluğun ittihadını ve toplumun ittifakını inkıza sürükleyecek bu korkunun izdüşümlerini dönem vesikaları ve kronikleri üzerinden takip etmek mümkündür.

Dönemin müşahit ve memurlarından A. Cevdet Paşa'nın Şanizade Ataulahtan yaptığı alıntıda Katolik bir Ermeni'nin sarhoşluğun etkisiyle bahse konu ittihadın esaslarının tasfiye edilip eşitlik üzerine kurulu bir toplumsal yapının inşa edileceğini söylemesinin, Osmanlı toplumsal yapısının hâkim tarafında bir irkilmeye neden olacağı izahat varestedir. Mevzuya mesel hadise şu şekilde tavih edilmiştir; "ve istanbul Ermeni patriğine rum patriği kadar nüfuz verilip anın vasıtasıyla ermeni taifesi umuru dahi devletin dil-hahı vechle tesviye edilir idi. Katolikler ise papaya merbut ve lede-l-icab piskoposlarının azl ve nasbı papanın iradesine menut idi. Ve katolik olanların bir alafranga yola girmeleri ve hürriyet ve serbestiyete dem ırmaları dikkat-i nazarı celb ediyordu. Hatta katolik ermenilerinden biri, kadeh yaranından bir müselimana nim-mest iken siyak-ı sohbet-i cer iderek "behey sultanım vakt olacaktırki bir sabah uyandıgınızda nagehan kapularınızın önlerinde ikişer sultat (asker) bekliyor göreceksiniz ama bundan size mala ve ırza zerre kadar zarar olmayacaktır. Fakat bizler sizin tagallübünüzden kurtularak biz ve siz serbest ve müsavi olacağız bu cümlemize eyüdü demiş olduğu şanizade tarihinde mesturdur. " (A. Cevdet, 1309, s. 10).

İttihad ve ittifakın istinad ettiği değerlerden biri olan "tahammül"⁶ kültürünü, tamm-ı müsavat ile değiştirmeyi hayal eden bu sarhoşluk hali'nin dönem itibarıyla bir tehdit olarak algılandığı muhakkaktır. Bu tahayyülün hukuken tahakkuku için yüzyılın ikinci yarısı fiilen tatbiki için ise mezkur asrın sonu beklenilecektir. Belirtilen zaman aralıklarına kadar toplumsal imtizacın bir tarafını tahammül kültürü teşkil etmiştir. Fıkhi perspektifçe sınırları tayin edilen bu kültürel yaklaşım, gayrimüslim kesiminin davranış biçimlerinin belli mükellefiyetler içerisinde gerçekleşmesine izin vermiş ve bunların Müslim bir toplumsal zeminde yaşayışlarına meşruiyet sağlamıştır. Bu meşruiyetin esaslarını tasfiyeye yönelik teşebbüsler, toplumsal imtizacın izalesine ortam hazırlayacağından dolayı merkezi irade başta olmak üzere yerel yönetimler bu konuda çok fazla hassasiyet göstermişlerdir. Sarhoş bir şekilde geceleri kilise çanını çalarak⁷ bölge sakinlerinde heyecana sebep olan Draç

6 Tahammül kültürü; çeşitli özelliklere sahip toplulukların farklılıklarını muhafaza etme adına efendilik iddiasına sahip olanların imtiyazlarını kendisine gösterilen müsamaha karşılığında taşıma yükümlülüğüdür.

7 Kilise çanlarının kullanımına ilişkin belli kaide kurallar söz konusudur. Mahallen yapısı dikkate alınarak kilise, gayrimüslim bir yerde ise ibadetin duyurusuna ilişkin ilanın maden çanlardan değil de tahta çanlarla yapılmasına izin verilmiştir. Bu kaide "Islahat Fermanına" kadar devam etmiş bu döndemden sonrada uygulamanın sürdürüldüğü ancak geçmişe nazaran yumuşatıldığı görülmüştür. Devletin kilise çanına ilişkin bu hassasiyeti zimmi hukukunun bir tezahürüdür. Dolayısıyla çanın çalınması müslim – gayrimüslim eşitliğini ihsas ettiren bir sembol olduğu gibi gayrimüslim kesimde ise siyasi bir statünün istiklaliyetine bir işaret olduğu hissiyatı vakidir (DH.H. 37/21). Bu tespitin tarihi temsilininin miladı, Fatih dönemi kanunnamesi, noktası ise Islahat Fermanındaki madde olmuştur. "Ve kiliseleri ellerinde ola, okuyalar âyinlerince. Amma çan ve nâkus çalmayalar. Ve kiliselerin alub mescid etmeyem. Bunlar

papazının cezalandırılmasına yönelik hassasiyetin Rum Patrikhanesince kulak ardı edilmesi üzerine merkezi erkin konuyu çözüme kavuşturma karşısındaki ısrarı, bahse konu hassasiyetten kaynaklanmıştır. Çünkü çanın açıktan çalınması toplumsal imtizacın hâkim tarafını teşkil eden Müslümanların müsamahasına bir saldırı olarak algılandığı dönem belgelerince ifade edilmiştir (DH.H. 37/21).

Müslümanların müsamahasına sedd çeken bir diğer gayri meşru tavır ise İslamın temel esaslarına karşı sarhoşluk perdesi altında gerçekleştirilen küfürler olmuştur. Müskirat kaynaklı bu irtikabın birarada yaşama olanaklarını ne derece tehdit ettiğine ve bu anlamda nasıl bir korkuya meydan verdiğine ilişkin süreci dönem verileri üzerinden okumak olanaklıdır. Erzurum'da asayıştan sorumlu Ermeni komiserin sarhoşluk nedeniyle "din-i mübin-i İslamı tahkire cür'et eylemesinin" halkın heyecanına medar olacağı ve şiddete varan tepkilerine ortam hazırlayacağı endişesinin dile getirilip, mürtekip komiserin tutuklanıp gizli bir şekilde payitahta gönderilmesine yönelik idari inisiyatifin tedirginliği bu bağlama somut bir temsildir. Muhtasar bir şekilde nakledilen hadise belgede tafsilatıyla şu şekilde tavzih edilmiştir;

"Erzurum'da zabitan ile ma'zul me'murinin bir Ermeni polis komiserinin saika-i sekr ile din-i mübin-i İslamı tahkire cür'et eylemiş olmasını ser-rişte ittihaz ederek ahali-i islamiyeyi teheyüç etmekte olduklarından bayramda iğtişaat vuku'undan havf bulunduğu beyanıyla emn ü asayışın muhafazasına mes'ul olduklarının ve bu hususta vali paşaya muavenet olunmasının taraf-ı acizleri me'murin-i mahalliye-i askeriyyeye telgrafla tavsiye olunması münasip olacağı Fransa sefaretinden ifade edildiği bittezkire samiye işar buyrulması üzerine keyfiyetin dördüncü ordu-yu humayun müşriyet-i celilesine tebliğ kılındığı 25 Ramazan sene 315 tarihli tezkire-i hususiye-yi acizanemle arz ve işar kılınmıştı. Tebligat-ı vakaya cevaben müşriyet-i müşarün ileyhadan bu kere varid olan telgrafnamede mugayyir-ı rıza -yı ali ahvale meydan verilmemesi hakkında icra kılınan tebligat üzerine yedinci fırka kumandanlığından alınan cevapta merkumun mahfuzan darsaadete gönderilmesi üzerine ahalinin heyecanı bertaraf olduğu ve zaten hzf-ı asayış emrinde mahallince hertürlü tedavir-i askeriye ittihaz edilmiş ve edilmekte bulunmuş olup hükümet-i mahalliyede daimen muavenet olunmakta bulunduğu gibi saye-i asayışvaye-i hazreti hilafet penahide mugayyir rıza-i ali bir hal vukuuna meydan verilmeyeceği ve asayış-i mahallinşnde derkema idüğü gösterilmiş olduğu işar kılınmış ve keyfiyet bab-ı aliyede cevaben derdest-i izbar bulunmuş olmağla ..." (Y.MTV.173/104).

Müslümanların kutsalına dil uzatıp toplumsal imtizacı tehdit eden bir diğer müskirat bağlantılı hadise "Kıbrıs ceziresinde Magosa kazasına tabi Varoş kasabası ahalisinden Nikola'nın kavli-şeniası olmuş ve bu durumun halkın iğbirarına neden olacağı kaygısının

---

dahi yeni kilise yapmayalar. (Akgündüz, 1990, s. 477); "Ahalisi karışık olmayıp yalnız bir mezhep cemaatiyle meskûn olan yerlerde «Zahiren ve alenen ayin icrası»na müsaade edilecektir." (Danışmend, 1972, s. 174). İslahat fermanında yer alan bu madde ile çanın çalınmasına veya çalınmamasına ilişkin karar muallakta bırakılmıştır. Bazı yerlerde çan açıktan çalınırken bazı yerlerde ise şikayetlere konu olduğundan yasaklanmıştır.

bir neticesi olarak “işbu fazih-i kabiha cüretine mebni Nikola’nın ikamet ettiği yerden پایتاhta gönderilmesi” (A. MKT.UM. 234-17) emredilmiştir.

Bu kavli şeniaların iştirasına, sunni gelenekten ayrı tutulan şia tarikine mensup Osmanlı coğrafyasında meskun İran tebasından kişilerin de meyl ettiği görülmüştür. Hicri 1300 tarihli Dahiliye Nezareti’ne “İran tebasından olup zevcesinin hanesinde akraba taalukatıyla beraber sakin olan Seyyid Ahmed Kazvini nam kimesnenin sarhoş olduğu halde zokakda sebb-i din eylediğinden beyn-el ahali galeyanına mucib olduğu cihetle taht-ı mevkufına alınıp hakkında lazım gelen muamelenin...” (DH.ŞFR. 124-98.) yerine getirilmesi için yazılan dilekçe, yukarıda izah edilmeye çalışılan hassasiyetten kaynaklanmıştır.

Gayrimüslim kesiminde veya sünni geleneğin dışında görülen Şia mezhebindeki müskirat müptelalarının İslamın kutsallarına karşı sergiledikleri saygısızlıklar nasıl Müslümanların müsamahasının sınırlarını zorlayarak toplumsal teheyüce ortam hazırlamışlarsa aynı şekilde Müslüman toplulukları içindeki sarhoşların da Gayrimüslimlerin mukaddesatına hedef alan gayrimeşru söz ve fiilleri aynı neticeye kapı aralamıştır. Bu tür hadiselerin tenkili ve sarhoşların te’dibleri için cezai müeyyidelerin sürgün talebi üzerinden gerçekleştirilmesi toplumsal teheyücün teskin edilmesi hassasiyetinden ileri geldiği vesikalarda belirtilmiştir. Konu hakkında ilk örneklerden biri Halep vilayeti tahsil memuru Said Efendi’nin müskiratın etkisiyle Cizvit manastırına zorla girip manastırda görevli kişiyi darp etmesi olmuştur. Hadisenin sadece toplumsal imtizacı tehdit etmekle kalmadığı devletlerarası bir problemin zuhuru da kapı aralayacak potansiyele sahip olduğu Fransız sefaretinin olaya müdahil olmasından anlaşılmaktadır (DH.MKT. 2537/107).⁸

Devletin Ayıklığına Memur İdarî İnisyatifi Körelten Müptela: Sarhoşluk

Ferde itimat ve topluma ihtiyat telkin edici hizmetlerle mükellef amir ve memurların sarhoş edici içeceklerle olan ilgi ve alakaları, zamanla hastalık derecesine varmış ve varılan nokta sadece mezkur müstahdemlerin sıhhatini tehdit etmekle kalmamış aynı zamanda devletin ayıklığını ayartarak fert, toplum ve devlet arasında çok çeşitli olumsuzlukların zuhuru ortam hazırlamıştır. Umum nizamı tanzimle mesul memur ve amirin müskirata meyl, “hırsız içerden olunca kapı kilit tutmaz” darb-ı meselinin bir temsili olarak son dönem Osmanlı toplumsal yapısının iç huzursuzlarının belli bir bölümüne ayna olmuştur.

Fert, toplum ve devlet ilişkilerinin yeniden tanımlanmaya çalışıldığı bir dönem aralığında mezkûr tanımlamanın muhafızları olması gereken güvenlik görevlilerinin (Yeniçeriler) toplumsal hassasiyetinin saydamlaştığı Ramazan ayında bile müskiratın etkisiyle tam tersi istikamette davranışlar sergilemeleri, mezkûr darb-ı meselin müşahhas

8 “Halep vilayeti tahsil memuru Said Efendi’nin hal-i sekran iken refakatinde bulunan zabıta neferinin inzıam-ı muavenetiyle Cizvitler manastırına cebren girerek manastırın kapıcısını darb ve camlarını şikest ile haml olan revolveri bi-t-teşhir tefevvühat-ı tehditkaranede bulunduğu bahisle düçar-ı mücazat edilmeleri hakkında Fransız sefaretinin bil-i’ta 14 Nisan 314 tarihli tezkire-i aliye düsturlarıyla tevdi (kılınmıştır)...”

temsillerinden biridir. Hicri 1225 (M. 1810) tarihinde vuku'bulan hadise Cabi tarihinde şu şekilde nakledilmiştir.

“Üsküdar'da Dîvân-ı hümâyûn çavuşlarından Deli Şerif nâmin oğlu erâzil makulesinden, bir gayrı Orta yoldaşı iken, Ellidokuz Bölüğe semer devirüp ve Ellidokuz'lar "bizlere yoldaş oldu, kendi Ortasını bıraktı" deyü, mezbûra mûmâşât ve i'tibâr eylediklerinde, mezbûr haşârâtını müzdâda ve derûnunda merkûz olan mel'ânetini âşikâr, re'âyâyı soymak ve Ramazân-ı Şerif de gündüz işret edüp sarhoş, zâbitâna karşı komak ve ahz olundukda, yoldaşlarının recâsiyle halâs olmağla, giderek haddini tecâvüz ve ma'lûm-ı Pâdişâhı olmak rûtbelerine reşide ve Segbânbaşı Ağa, her ne kadar Ortası zâbitânından mezbûru taleb eyledikde, gâh taşra kaçırıp firâr etmiş ve gâh sefere gitmiş deyü, avk u te'hîr ve giderek zâbitânım dahi dinlememeğe başlayüp ve taşra gitmeyüp, Üsküdar'da ve gayrı mahallerde silâh ile geşt ü güzâr ve gâh Orta'da karakullukçu olmağla, bu defa yasak olup, sâz çalınmak kahvelerde ve silâh ile gezmek ve şâir, mezbûr olduğu kahvede, kol gezerken inâdına sâz çaldırmak. Ramazân'da işret ile re'âyâdan akça almak ve şâir cürm-i gûnâ gûnuyla..." (Cabi, 2003, s. 703).

Müskirata meyledip mükellefiyetini terk ederek belirtilen aralıktaki mesafeyi artıranlara ilişkin belge bağlamında ilk örnek ise yerel önderlerdendir.⁹ Yeni düzene ilişkin kaygıların dillendirilmeye başlandığı bir dönemde Söğüt kasabası voyvodasının sarhoşluk nedeniyle hem fukaraya zulm edip hem de ulaşımın kontrol ve koordinasyonu ile konumlandırılan Söğüt menziline, zulmünün merkezi haline getirmesi, devlet, toplum ve fert arasındaki tasviri ayrılığı, itibari anlamda biraradalığa dönecek idari inisiyatifin iğfaline neden olmuştur (C.NF. 29/1445).¹⁰ Bu bağlama bir diğer örnek de dönemin ünlü ayanlarından Tirsiniklioğlu'nun müskirat müptelalılığıyla hem kendini hem de mükellef olduğu toplumun işlerini unutmış olmasıdır. M. Ahmet Asım bu durumu şu şekilde tavih etmiştir; “mest-i la-yu'kal olmağla ekser mesalih-i mühimme atıl ve bir taraftan kendünün zevk u safası mühmel ü atıl kaldığına mebni, rikab-ı umuru bi'l-külliyeye merkumun rakabe-i temşiyet ü kifayetine taklid etmekle, cümletü'l-mülk-i umur ve mu'avvelün aleyh-i cumhur olmuş idi.” (M. Asım, 2015, s. 1405).

Devlet olma olanaklığını tehdit eden bu tür davranışlara, merkezi iktidarın yereldeki mukteditleri olan amir ve memurlardan da iştirak edenlerin olduğu dönem vesikalarına

⁹ Devlet ve toplum arasındaki makası daraltmakla mükellef yerel önderler, Celaliler asrı olarak tesmiye edilen XVII. Yüzyılda ortaya çıkmış seyfiye, kalemiye, ilmiye veyahut yerel düzeyde güç sahibi devletle ilişkisi olmayan eşraftan oluşmuştur. Bu hususiyetleri dolayısıyla kendilerine belli imtiyazlar tanınmıştır. Mezkûr aralıkta iş görenlerin kendilerine tanınan imtiyazları iğfal etmelerinden dolayı XVIII. yüzyılda belli düzenlemeler yapılmış ve Sened-i ittifakla güçlerinin zirvesine çıkmışlar ancak II. Mahmud'un merkezietçi hassasiyetlerinin ilk kurbanları olmuşlardır.

¹⁰ “Söğüd kasabası voyvodası mest-i müdam ve hakimi dahi voyvoda-i merkume tabi' olup ötedendenberü menzil-i zalimedir. Fukaranın deyni yoktur deyü fukarayı tahrik etmeleriyle kasaba-i mezkur menzircisi adem-i takatden firar ve amed-şüd iden ulaklar teraküm ve umur-ı mühimme ta'til (olunmuştur)”.

yanmıştır. İdari ihtiyarlarını keyfiyetleri lehine kullanan müskirat bağımlısına bir örnek Gelibolu kaymakamının tüccarı tehdit, memuru tahkir ve toplumu teheyyüce sevkettiği hadise olmuştur. “Gelibolu kaimakamı rütbe-i selase ashabından Mahmud Bey’in güzere eden Pazar akşamı saat bir raddelerinde sarhoş olduğu halde mahalde bulunan bakkaldan müskirat isteyip, bakkal sahibinin vermemesi üzerine merkumu zabıtaya vermek için zabıtayı çağırdığı ve kendisindeki sarhoşluk hali dolayısıyla zabıtayı tokatlayıp halkı rahatsız ettiği belirtilmiştir.” (A.MKT.NZD. 260/78-1-2). Ferde itimadı ve topluma ihtiyadı telkin etmek yerine ferdi tehdit ederek emniyeti, toplumu teheyyüce sevk ederek de asayiş sarsan bu sarhoşluk hallerinin görevden azl veya nefy şeklinde cezalandırıldığı ancak “çamur at izi kalsın” darb-ı meselinin hatıra getireceği üzere devletin halk nezdindeki imajına leke sürmüştür.

Bu bağlama bir diğer örnek Isparta’da yaşanmıştır. Isparta’ya sürgün edilen Binbaşı Salih Efendi’nin içkinin tesiriyle mesuliyetinin muazzezliğini, maaşın yekununa tercih ederek toplumsal ittifadın temeli olan inanç esaslarına ve devletin kendisiyle özdeşleştirilen padişaha ve hilafet makamına karşı ileri geri konuşması fert, toplum ve devlet üçgenindeki düzen alışverişinin kontrol ve koordinasyonu mükellef amirin nasıl bir psikolojik payandadan pay alıp devletin ayıklığını ayartarak idari inisiyatifini körelttiğine somut temsil olmuştur (YPRK.UM. 79/6).¹¹

Devletin ayıklığına memur müstahdemin, müskiratın etkisiyle mezkur uyanıklığı nasıl uyuttuğuna son örnekler ise; biri ülkenin batısında gayrimüslim bir mülazımın bir diğeri ise ülkenin doğusunda Müslüman bir mutasarrıfın kendi şahsi menfaatleri lehlerine hareket ederek mezkur uyanıklığı ayartıp halkın ayaklanmasına sebep olacak ortamlara kapı aralamaya çalışmaları olmuştur. Bu bağlamın ilk örneği Şarki Rumeli hududunda vaki Karçeme karyesinde memur Mülazım Vasil’in davranış bozukluğudur. “Mülazım Vasil geçende sarhoş olduğu halde mezkur karyenin İslam mahallesi kahvehanesine gelerek ahali-i İslamiyeden mevcut olanları ve şer-i şerifi tahkir zımında bir takım hezeyanları serdedip, bazılarını darp etmiş olduğuna ve bunun gibi imale-i... bulunduğu dair” (A.MTZ (04). 73/47) irtikapları, ferdi itimadı ihafe ve içtimai imtizacı da izale ederek toplumda devlet olma olanağını yerelde imkânsız kılacak bir zemine kapı aralamıştır. Bu aralıkta iş gören diğer örnek ise Muş mutasarrıfı Selim Paşa’nın bir fesada meydan verecek aşırılıklarının mest-i müdamın etkisiyle farkında olmaması hadisesidir. Hicri 1241 tarihinde vuku’bulan mezkûr hadise vesikada şu şekilde tebyin edilmiştir: “Muş mutasarrıfı Selim Paşa aşırup taşarmış ve bayağı Devlet-i Aliyeyi isga’ etmemek suretini çoktan tutmuş ve

¹¹ “Isparta’da ikamete me’mur olan Binbaşı Salih Beğ bulunduğumuz odaya sarhoş olduğu halde gelerek bir müddet oturduktan sonra maaşının dün olmasından ve Rumeli şahanede ümerasının tam maaş almakda olduklarından ve kendüsünün tard-ı teb’idi pederi Osman Ağa’nın yüzünden olduğundan pederim Osman Ağa padişah olsun Sultan Hamid’de pederimin makamına insün hasta ise hastalığı ilan itsün ta’bir-i elfazıyla tefevvühat ve ta’kiben haşa sümme haşa Allah yok, padişah yok, bundan sonra tövbe olsun namaz kılmayacağım diye tefevvühat u fezahat-ı lisanıyede bulunduğu...”

kendisinden diyanet eseri kalmadığından başka bir fesad çıkarmağa çalışmakta ve mest-i müdam idüğünden ne yaptığını bilmemekte olduğu tebeyyün etmiş(tir)” (HAT.811/37220).

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında hanedanın, raiyyetini rey sahibi kılma adına egemenlik imtiyazından vazgeçmesinin tarihi olan batılılaşma çabaları, bu topyekûn özveriye rağmen kendi içinde başarısız olmasının temel saiklerinden biri, kendisini yerelde temsil eden bazı amir ve memurların müskirat vb. alışkanlıkların etkisiyle idari inisiyatifi, halkın hakkına değil de nefislerinin lehine kullanmaları olmuştur.

Sonuç

Bilme ve eyleme faaliyetlerinin vasat üzere gerçekleştirildiğinde sıhhat, ifrat ve tefrit üzere gerçekleştirildiğinde ise hastalık getirdiğine ilişkin “gerçeklik”, tüm kültürlerin ortak bir önermesidir. Araştırmanın öznesi konumundaki müskiratın, mezkûr önermenin olumsuz tarafına taalluk eden tarafı ise müptela boyutudur. İbtıla derecesinde müskirata olan bu yakınlık ferdi, kendiliğinden soyundurup kişilik bölünmelerine sebep olarak şiddete ve cinnete kapı araladığı ve insan türünün yarını olan aileyi parçaladığı Osmanlı Devleti örneğinde ve vesikaların eşliğinde açıklanmıştır.

Ferdi kendiliğinden koparan müskirat, toplumsallaşmanın aralığı olan başkaları gibi olma olanağını da ortadan kaldırarak toplumu tehdit etmiştir. Bu tehdit, Osmanlı toplumsal yapısı için şeddeli bir tehlikeye ortam hazırlamıştır. Mezkûr yapı, kendilik bilincine sahip birçok toplumsal kompartımanlardan meydana geldiği ve bu kompartımanlar arasındaki imtizacın da “kendinden olmayanların kendiliklerine müsamaha veya tahammül ederek” sağlandığı için kendini kaybedenlerin kendi gibi olmayanlara hitap değil itap edeceği malumun ilamıdır. Metin içerisinde, belgelerin nezaretinde açıklandığı üzere, müskirat bağımlılarının farklı toplumsal kompartımanların mukaddesatına ilişkin sözlü ve fiili müdahalelerinin infiallere kapı aralayarak toplumsal imtizacı tehlikeye atacağı korkusu, müskiratın hitaba mı veyahut itaba mı ortam hazırladığının bir temsili olmuştur.

Ferdi kendiliğinden kopararak toplumsal imkânı iptale yeltenen müskirat müptelalığının idari inisiyatifin amir ve memurlarına da sirayeti, devletin ayıklığını ayartan bir uyuşukluğa meydan vermiş ve islahat asrının yeniden tanımlandırmaya çalıştığı fert, toplum ve devlet arasındaki ilişkinin insicamına değil de irtihaline neden olmuştur.

KAYNAKÇA

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560). (1993). Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Ahmed Cavid (1998), *Hadika-i vekayi*. Adnan Baycar (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ahmed Cevdet (1309). *Tarih-i Cevdet*. (C. 11). Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye.

Ahmed Cevdet (1960). *Tezahir* 13-20. Cavid Baysun (Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Akgündüz, A. (1990), *Osmanlı kanunnâmeleri ve hukukî tahlilleri*, (C. 1), İstanbul: Fey Vakfı.
- Apaydın, H. Y. (2000). İhtiyar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 20, ss. 575-576). İstanbul: TDV.
- Bozkurt, N. (2000). İçki, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 20, ss. 455-456). İstanbul: TDV.
- Cabi Ömer Efendi (2003). *Cabi tarihi (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani)*. M.A. Beyhan (Haz.). Ankara: Türk Tarihi Kurumu.
- Çağırıcı, M & Hökelekli, H. (2000). İrade, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 22, ss.381-384). İstanbul: TDV.
- Danişmend, H. İ. (1972). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*, (C. 4). İstanbul: Türkiye.
- Dönmez, K. İ. (2003). Maslahat, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 28, ss. 79-94). İstanbul: TDV.
- Evren, C.E. (2004), Alkol/madde kullanım bozukluğunda kişilik bozukluğu ek tanısı: bir gözden geçirme, *Klinik Psikiyatri*, 7, 111-119.
- Kınalı-Zade Ali Çelebi (2014), *Ahlâk-ı alâ'i*. F. Unan (Haz.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- M. A. Asım Efendi (2015). *Asım Efendi tarihi*. Z. Yılmaz (Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Şemseddin S. (1327). *Kamus-i Türki*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Topuz, E. (2019). Müskirata mesken meyhaneden balodan bozma baloza: Osmanlı'da eğlence mekânlarının dönüşümü, ihlaller ve tedbirler, *Van YYÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 407-426.

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (Osmanlı Arşivi)

- A.MKT.MVL. 69/39. H-02-03-1271. (Sadaret, Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı)
- A.MKT.NZD. 260/78.H-21-12-1274 (Sadaret, Mektubi Nezaret ve Devair Evrakı)
- A.MKT.UM. 2/17. H-14-01-1266. (Sadaret, Mektubi Umum Vilayat Evrakı)
- A. MKT.UM. 234-17. H-14-01-1266. (Sadaret, Mektubi Umum Vilayat Evrakı)
- A.MTZ (04). 73/47.H-17-09-1319. (Sadaret, Mümataze Kalemi-Bulgaristan)
- C.BLD. 85/4229. H-08-07-1233. (Cevdet Tasnifi-Belediye)
- C.DH. 242/12099. H-29-09-1254. (Cevdet Tasnifi, Dahiliye)
- C.NF. 29/1445. H-29-06-1204. (Cevdet Tasnifi, Nafia)

- C.ZB. 16/786. H-13-11-1204. (Cevdet Tasnifi, Zabtiye)
- C.ZB. 450/113 R-10-12-1319.(Cevdet Tasnifi, Zabtiye)
- DH.EUM.AYŞ. 61/33. H-10-10-1340. (Dahiliye, Emniyet Şubesi)
- DH.H. 37/21. H.28-08-1331. (Dahiliye, Hukuk)
- DH.MKT. 224/79. H-09-10-1311. (Dahiliye, Mektubi Kalem)
- DH.MKT. 2537/107.H-16-06-1319. (Dahiliye, Mektubi Kalem)
- DH. MUİ. 49/25. 17-12-1327. (Dahiliye, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi)
- DH. ŞFR. 124-98.R-04-12-1300. (Dahiliye, Şifre Kalem)
- HAT.811/37220. H-07-04-1241. (Hat-ı Humayun)
- Y.MTV.173/104.H-08-10-1315. (Yıldız, Mütenevvi Maruzat)
- YPRK.UM. 79/6.H-06-07-1324.(Yıldız Parekende Evrakı, Umumi)

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Religious Education Studies

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.

Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 9 • Haziran/June 2020 • ISSN 2149-9845 • E-ISSN 2636-7807

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör / Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Editörü / Editor

Recep Emin GÜL

Editörler / Editors

Siebre MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safinaz ASRİ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVİNÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)	Murat Şimşek (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Recep Emin GÜL, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)	

Kitap Değerlendirme Editörleri / Book Review Editors

Hakkı KARAŞAHİN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	Mehmet Akif ŞENTÜRK (Brunel University London)
Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	Hülya HACİSMAİLOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safinaz ASRİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Bezza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAKCI, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Recai DOĞAN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)
Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)	Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Recep Emin GÜL, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)	Hülya HACİSMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Ali İNAN, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi (TURKEY)	Recep KAYMAKCAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)	Muhiddin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)
Siebre MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)	Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)
Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)
Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Prof. Dr. Edmunt WEBER, Universität Frankfurt am Main (GERMANY)
Samet YAĞCI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı / Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım / Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baskı / Printed By - Baskı Tarihi / Printed Date

Limit Ofset – 27.06.2020

İNDEKSLER

